

LIBRARI ȘI LIBRĂRII ÎN IAȘII DE ODINIOARĂ (secolul XIX)

GH. SIBECHI

De interes restrîns, trecutul librăriilor ieșene a fost investigat tangențial de Radu Rosetti la începutul acestui secol¹, iar pînă deceniul al treilea, de către cunoscutul ziarist ieșean, azi uitat, Rudolf Suțu, ce a încredințat tiparului amintirile sale în acest domeniu².

Dimensiunile comerțului cu cartea autohtonă și străină, sesizabile prin apariția și dezvoltarea localurilor de desfăcere specializate — librăriile — au fost determinate, în perioada asupra căreia ne propunem să stăruim, de cererea manifestată, intervențiile umane urmărind reglarea optimă, pe cît posibil a cererii cu oferta. Se impune deci, din capul locului, de a semnala factorii ce imprimă cererii un volum mai substanțial sau dimpotrivă, mai redus. Se poate lesne remarca mai întîi, faptul că cererea este indisolubil legată de gradul de civilizație al societății la un moment dat, de politica culturală a statului și în ultimă instanță de nivelul atins în dezvoltarea învățămîntului. Căci, oricît de valoroasă ar fi, cartea nu are valoare de întrebuițare decît doar pentru cel ce știe carte și e deci apt să-i prețuiască și să valorifice tezaurul de inteligență ce-l încorporează. Cînd știința de carte e apanajul doar a unei elite, librăria nu-și justifică existența, amatorii procurîndu-și direct de la sursă — editor — lucrările trebuincioase, așa cum s-a întîmplat în secolul XVIII, spre exemplu.

Sub aspectul dezvoltării învățămîntului, în 1847, situația în Moldova era dezolantă. Comparativ cu alte state europene, în toată țara funcționau doar 21 de școli, fiind frecventate de 1 din 500 locuitori, în timp ce în Boemia raportul era de 1/11, în Olanda de 1/12, în Austria de 1/13, în Anglia de 1/16 în Prusia de 1/18, în Franța de 1/30³. Într-o atare situație și potențialii cumpărători de cărți erau concentrați, de regulă în mediul urban, existența librăriei în mediul rural fiind un nonsens. Inegalitatea socială sub acest aspect era de-a dreptul prăpăstioasă: în timp ce pentru fiii mării majorități a populației nu era posibilă nici măcar frecventarea școlii primare, odraslele claselor conducătoare beneficiau de pensioane⁴ după care-și desăvîrșeau pregătirea, urmînd cursurile universităților din Paris, München etc.

Cu toate măsurile luate, pe parcursul deceniilor, situația s-a ameliorat extrem de lent. Dovadă, la 1899 în Iași, oraș cu justificate pretenții culturale, din 78 067 indivizi erau știutori de carte 27 058, iar 51 009 analfabeți⁵.

¹ Radu Rosetti, *Despre censura în Moldova I, Înștiințarea censurii de guvernul provizoriu rus și funcționarea ei sub acel regim, 1828—1834*, II, *Censura sub Mihai Sturdza, 1834—1849*.

² Rudolf Suțu, *Despre librării și librăriile vechi din Iași*, Iași, tip., Opinia, 1929.

³ N. Suțu, *Noțiuni statistice asupra Moldovei* în „*Opere economice*“, ed. Științifică, București, 1957, p. 151.

⁴ Vezi îndeosebi N. Cartoian, *Pensionatele franceze din Moldova în prima jumătate a veacului al XIX-lea* în „*Omagiu lui Ramiro Ortiz*“, București, 1929, p. 67—75.

⁵ Arh. St. Iași, fond Primăria Iași, ds. 470/1889, f. 111—114. Conform datelor oficiale Iași aveau la acea dată 77 759 locuitori (L. Colescu — *Recensămîntul general al populațiunei României*, București, Inst. de arte grafice „Eminescu“,

Cererea de carte era determinată de gradul de pregătire a celor ce știau carte, de sfera lor de preocupări profesionale, cât și de gradul de stăpânire a limbilor străine, dacă ne referim la desfacerea lucrărilor editate în alte limbi.

Preocupările evidente de dezvoltare a învățămîntului, în limba română, apariția și proliferarea presei, creșterea numerică a intelectualității, apariția unor personalități de talia lui Asachi, Rădulescu, Kogălniceanu ce-au generat o atmosferă de emulație spirituală au influențat cererea tot mai mare de carte, acționînd asupra dezvoltării tipografiei, a activității editoriale. În atari condiții apare librăria în Moldova, oferind atît producția de carte autohtonă, cît și cea străină.

Începuturile existenței librăriilor, ce vor fi fost ca orice început de viață modestă, sînt cu totul sporadic reflectate în documente. Între persoanele care s-au ocupat cu vînzarea de carte, fără a fi denumit librar, este semnalat, la 1824 supusul austriac Lascăr Șoniță, despre care aflăm că era domiciliat în ținutul Putna și practica vînzarea de cărți bisericești⁶. După 1829 sînt semnalati în Iași patru librari: Alexa Emanoil, Gavril Brașoveanu — supus țarist, Iosif Franțuzul — supus francez și Alexa Hiotu — supus austriac⁷.

Gavrila avea ca asociat pe un concitadin, Dimitrie, ținînd împreună o dugheană ce era situată la „poarta mitropoliei”. Între lucrările oferite spre vînzare era un „mic calendar de buzunar” evaluat la prețul de un sorcovet. Notăm că lucrarea respectivă se afla spre difuzare și la Botoșani, la dugheana lui Dimitrie Gheorghe Bacalu, situată pe ulița Uspeniei⁸. În anul 1830, cei doi negustori aveau în vînzare lucrarea „Mîna lui Damaschin” intervenind separarea între ei căci, Gavril avea prăvălia la „poarta mitropoliei”, iar Dimitrie în „dugheana Pașcanului”⁹. Tot în 1830 alt negustor ieșean, Iaricu, de la „dugheana mitropoliei”, dispunea spre vînzare, de un fond de cărți bisericești: trioade, octoice, liturghii și cazanii¹⁰.

Despre Emanoil Alexe știm că era originar din Basarabia și se găsea în Iași în anul 1824, cînd ținea o lipscănie¹¹. El era socotit librar în anul 1833, ca și polono-armeanul Bogusz (ce avea și bătănie, lipscănie și galanterie), prusianul Hemschieg și francezul F. Bell¹². Ignorant în materie de politică, Bogusz a găsit nimerit să se plîngă de consecințele nefaste ale instaurării cenzurii în Moldova tocmai persoanei celei mai contraindicate — consuliului țarist. Interesant e că în librăria sa se găseau de vînzare note muzicale ale unor lucrări de Beethoven, Camus, Keller, opere ale lordului Byron etc.¹³, fapt ce demonstrează că furcile caudine ale cenzurii instaurate de țarism nu erau totuși un filtru total, oprind cu strășnicie tot ce contravenea regimului. Cu toate acestea, ulterior Bogusz s-a consacrat altor domenii ale comerțului, în 1848 septembrie, fiind în Iași frații Bogusz (dintre care unul se numea Gebrüder) anunțînd clientela că, datorită evenimentelor ce provocau îngrijorare generală, nu mai pot livra comenzi pe credit¹⁴.

1905, p. 5). Dintre aceștia, socotindu-i pe cei trecuți de 7 ani erau 41,5% știutori de carte (26 769) și 58,5% analfabeți (37 749) (*ibidem*, p. LX, 83). În București situația era inversă: 62,6% știau carte, iar 37,4% erau analfabeți (*ibidem*, p. LX).

⁶ Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, nr. 23, f. 25.

⁷ R. Rosetti, *Despre cenzura în Moldova, I, Înființarea cenzurii de guvernul provizoriu rus și funcționarea ei sub acel regim, 1828—1834* în „Analele Acad. Rom., Mem. Sect., ist., S. II, tom. XXIX, p. 304.

⁸ „Albina românească”, II, nr. 55, din 20 iulie 1830, p. 236; an. III, nr. 108, din 22 ian. 1831, p. 480.

⁹ *Ibidem*, II, nr. 84, din 30 octombrie 1830, p. 366.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 82, din 23 octombrie 1830, p. 356.

¹¹ Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, nr. 23, f. 11.

¹² R. Rosetti, *op. cit.*, p. 308.

¹³ *Ibidem*, p. 320—321, 324.

¹⁴ „Albina românească”, XX, nr. 71, din 5 septembrie 1848, p. 288; nr. 72 din 9 sept. 1848, p. 292; nr. 73, din 12 sept. 1848, p. 296; nr. 74, din 16 sept. 1848, p. 300.

Hiotu Alexandru — român ce se născuse în Rusava din Banat, se ocupa în 1824 cu lipscănia¹⁵, a renunțat și el ulterior la comerțul cu cartea. În anul 1836, Hiotu a luat oțcupul pe 3 ani al cărților de joc din Iași, contractul stipulând interzicerea comerțului cu articolele respective oricărei persoane¹⁶. Același, în anul 1843 vindea la loterie 4 mori mecanice cu pietre cilindrice cit și o mașină mare pentru curățat grâul, în care scop a pus la dispoziția publicului 340 numere, la prețul de 2 galbeni biletul¹⁷.

Heinrich Hemschig, menționat ca librar la 8 ianuarie 1833¹⁸ aducea în același an, la 2 octombrie, un număr de 235 volume vornicului Dimitrie Ghica, din care 14 erau romane franceze. Cenzura a reținut operele lui Piron dar le-a restituit în cele din urmă solicitantului, deoarece acesta făcea parte din înalta societate¹⁹.

O polivalentă personalitate din rindul librarilor ieșeni a fost, fără îndoială, elvețianul Frederic Bell, semnalat la Iași în anul 1824, ca dascăl²⁰. La data de 13 aprilie 1833, își aproviziona din străinătate librăria, cu opere complete de Plutarh, Montagne, Voltaire, Locke, Corneille, Montesqueu, Mirabeau și alții²¹. De-abia cu el, putem considera că, librăria exista ca atare, depășindu-se faza existenței unui raft de cărți, ca-n exemplele anterioare, oferite publicului spre vânzare într-o dugheană cu felurite produse. În afară de lucrările străine, în librăria lui Bell se puteau procura și ultimele noutăți ieșite de sub teascurile tipografiilor românești, cum erau, bunăoară, „Marino Falliero” de Byron²², „Curierul de ambe sexe” recomandând abonarea la „Jurnalul literar la București”²³, „Virginia” de Alfieri în traducerea lui C. Aristia²⁴. Periodicul bucureștean al lui Eliade i-a publicat de altfel, în scop de reclamă, o parte din catalogul de librărie²⁵. În anul 1846 în librăria lui Bell se găsea spre vânzare „Magazin istoric pentru Dacia”²⁶. O contribuție deosebită și-a adus Bell în cadrul Societății de medici și naturaliști din Iași, al cărui membru era, îndeosebi datorită legăturilor sale strânse cu doctorul Cihac, apreciindu-se că, alături de acesta a acționat pentru înființarea cabinetului de științe naturale²⁷ în 1833—1834. Împreună cu botanistul Julius Edel și spîșterul Iosef Szabo în anul 1835 a făcut cercetări asupra florei și faunei Moldovei, investigații care au contribuit atât la îmbogățirea colecțiilor muzeului²⁸, cit și la introducerea în circuitul științific a rezultatelor prelucrate de dr. Cihac, în lucrarea printului N. Suțu²⁹. Răsplata morală a strădanilor sale au fost relevante în ședința solemnă a societății din 24 mai anul 1836, ținută în prezența domnitorului Mihail Sturdza, prin aprecierile favorabile ale președintelui societății, vornicul Constantin Sturdza, care elogia „doi din ai săi mădulari efectivi, Cihac și Bell, a cărora dragoste pentru științe și rîvna pentru sporirea societății sînt vrednici de toată lauda, fiind ales secretar”³⁰. Aprecieri de o factură similară erau incluse și în anaforaua înaintată domnitorului la 1 martie 1841 în care erau consemnate „vrednicile de laudă însemnătoare, isprăvi, cinstului haracter și a rîvnei acci cu

¹⁵ Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, nr. 23, f. 16.

¹⁶ „Buletin, foaie oficială”, an. III, 1836, p. 23—24.

¹⁷ „Albina românească”, an. XV, 1843, p. 296.

¹⁸ R. Rosetti, *op. cit.*, p. 316.

¹⁹ *Ibidem*, p. 311, 326—327.

²⁰ Arh. St. Iași, ds. 166, op. 184, nr. 23, f. 44, 260.

²¹ R. Rosetti, *op. cit.*, p. 308 ; 321—322.

²² „Curier de ambe sexe”, periodul II, 1838—1840, nr. 6, p. 128.

²³ „Albina românească”, VIII, p. 76.

²⁴ „Curierul românesc”, X, 1839, p. 32.

²⁵ *Ibidem*, p. 327—329.

²⁶ „Albina românească”, XVIII, nr. 21, din 14 martie 1846, p. 84.

²⁷ Gazeta Transilvaniei”, XIV, 1851, p. 96.

²⁸ Paul Pruteanu, *Iacob Cihac*, București, Ed. științifică, 1966, p. 66, 72 ; N. A. Bogdan, *Societatea medico-naturalistă și Muzeul istorico-natural din Iași, 1830—1899*, Iași, Tipografia națională, 1919, p. 26, 31.

²⁹ N. Suțu, *op. cit.*, p. 106—120.

³⁰ Paul Pruteanu, *op. cit.*, p. 85.

toată osîrdia ce dumnealor însemnații mai sus funcționari (C. Sturdza, Cihac, Bell și Wincler — n.n.) au aratat", demisionînd la 14 apr. 1844³¹.

În afară de librărie și activitatea la Societatea de medici și naturaliști, Bell s-a ocupat amplu de comerț, avînd o casă de comerț. În aceasta, la 1837 se găseau diverse sortimente de ape minerale aduse din străinătate: Seliferes, Fachinger, Weilbacher și Ems³². Casa de comerț numită „Bell & C-ie” aparținea lui Bell și Iacob Cihac. Din 1845 doctorul și-a luat ca asociat și pe fiul său vitreg — Alexandru³³. Fire întreprinzătoare, Bell, în anul 1840, împreună cu visterul A. Sturza, aga V. Pogor (tatăl viitorului junimist) și Cihac obțin privilegiul, pentru 15 ani, de a înființa o modernă fabrică de cărămizi în Păcurari. Întreprinderea aceasta intrase deja în funcțiune prin 1843—44, produsele sale fiind expuse pentru cei ce le-ar fi interesat, în librăria lui Bell. Această companie a existat pînă în anul 1859, cînd a fost vîndută contra sumei de 550 galbeni³⁴.

În anul 1848, alarmat de evoluția evenimentelor din Moldova, ca urmare a invaziei otomano-țariste, cît și în general în Europa, Bell își invita creditorii să-și ramburseze cît mai grabnic datoriile³⁵. Contactele sale ample cu străinătatea au însemnat practic racordarea Iașului la valorile spirituale europene și sînt concretizate prin onorarea comenzilor făcute. Bunăoară, la 9(21) februarie 1840, primea din Leipzig 18 titluri (52 volume)³⁶, iar la 19 iulie, același an, 30 de volume între care Hammer, „Histoire de l'empire ottoman” și „Memorial encyclopedique” (1938, 1840)³⁷. La 28 septembrie 1840 intra în posesia a 211 lucrări între care opere de Balzac, Dumas etc.³⁸. Venituri obținea și de la Müller ce avea o tipografie instalată în casa sa și împotriva căruia se ridica, la 19 iulie 1844 Asachi, solicitînd Sfatului Administrativ s-o desființeze, deoarece existența ei contravenea privilegiilor ce acesta le avea pentru „Institutul Albinei”³⁹. Cu bogatul fond de carte străină de care dispunea, Bell a deschis și un cabinet de lectură, ce era în funcțiune în anul 1846, după cum o demonstrează Catalogul existent⁴⁰. Activitatea sa fecundă s-a încheiat către anul 1852. La 15 decembrie anunța hotărîrea de lichidare a magazinului pentru care vindea toate obiectele cu o „scădere însemnătoare”.⁴¹ O lună mai tîrziu anunța că vinde și tot fondul de carte, intenție realizată, probabil, prin ianuarie—februarie 1853⁴². Plecarea sa din Iași trebuie pusă în legătură cu plecarea lui Cihac — prietenul său — spre a se înrola în armata țaristă, ce avea să participe la războiul Crimeii.

Impresionantă a fost activitatea de librar a supusului prusian Adolf Hennig, născut prin anul 1803⁴³, și sesizabil la Iași în 1839. Atunci, la 14 decembrie, primea 18 titluri de lucrări franceze, din străinătate, între care opere de Goethe, Shakespeare, Tissot (Istoria lui Napoleon), opere complete, în 10 volume de

³¹ *Ibidem*, p. 89, N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 32, 34, 96, 101—102.

³² „Albina românească”, VIII, 1837, p. 85—86.

³³ Paul Pruteanu, *op. cit.*, p. 166, 175.

³⁴ *Ibidem*, p. 164—165.

³⁵ „Albina românească”, XX, nr. 72, din 9 sept. 1848, p. 292; nr. 73 din 12 sept. 1848, p. 296; nr. 74, din 16 sept. 1848, p. 300.

³⁶ Arhivele Statului Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dos. 705, f. 1—3.

³⁷ *Ibidem*, f. 5.

³⁸ *Ibidem*, f. 11—12.

³⁹ Gh. Ungureanu, *Figuri de arhiviști români, Gheorghe Asachi, 1788—1869*, București, D.G.A.S., 1969, p. 246.

⁴⁰ *Catalogue du cabinet de lecture français et allemande de la librairie d'F. Bell et Co*, Iași, 1846.

⁴¹ „Gazeta de Moldavia”, XXIV, nr. 97, din 15 dec. 1852, p. 285.

⁴² „Zimbrul”, III, nr. 59, din 24 ian. 1853, p. 226; nr. 60, din 28 ian. 1853, p. 230; nr. 63 din 7 feb. 1853, p. 242; nr. 65, din 14 feb. 1853, p. 250; „Gazeta de Moldavia”, XXV, nr. 3, din 8 ian. 1853, p. 12; nr. 4, din 12 ian. 1853, p. 16; nr. 5, din 15 ian. 1853, p. 20.

⁴³ Arh. St. Iași, Colecția de stare civilă Iași, Tr. 1819, op. II, 2083, vol. III, 1869, f. 27 V, act. 398.

St. Beuve⁴⁴. La 24 iulie 1840 primea 44 de titluri, iar la 28 iulie, în același an, 61 de titluri, redactate în franceză și germană⁴⁵. În vara anului 1840, la 15 august, și-a făcut publică intenția de a deschide un cabinet de lectură, cu plata anticipată pe un an, în valoare de 6 galbeni⁴⁶. O intenție similară se materializase deja prin 1837 — dacă dăm crezare emisarului țarist Anatol de Demidof — care a observat, pe strada principală a Iașilor, printre dughene drept rătăcită „o librărie și o casă franceză de citit”⁴⁷. Inițiativa sa a fost primită cu mult entuziasm, fiind calificată de presa oficială drept o „propășire pentru țară”, exprimându-se speranțe că aceasta va contribui la „înrădăcinarea gustului cetitului”. Dispunând inițial de „o colecție de romane și cărți științifice destul de complete” se estima că, acțiunea lui Henig va contribui la „lățirea învățături”⁴⁸. În scopul unei mai bune popularizări, la scurt timp Henig a considerat utilă editarea catalogului cabinetului său de lectură⁴⁹. Ulterior Henig a deschis la Galați un „cabinet de citire de jurnale” a cărui existență a încetat la 6 mai 1849⁵⁰ și care poate fi apreciat ca prima secție de actualități a bibliotecilor publice de astăzi. În librăria sa se găseau spre vînzare pe la 1850 și arii pentru pian tipărite la Viena, ale compozitorului Heinrich Erlich⁵¹ sau lucrări românești cum ar fi „Calendarul pentru bunul gospodar” de I. Ionescu⁵². La 1850 librăria sa încă mai funcționa⁵³. Legăturile sale cu străinătatea erau asigurate prin comisionari. Unul dintre aceștia, în afară de cărți și alte mărfuri, aducea la 22 aprilie 1848 cu „chirigi nămiți”, 15 lăzi cu armament pentru miliția (armata) Moldovei⁵⁴. Trebuie reținute relațiile sale amicale cu familia Cuza, înaintea de anul 1859, asigurînd transmiterea în străinătate a corespondenței unor membri ai acesteia⁵⁵.

Librăria, cît și cabinetul de lectură ale lui Henig au fost preluate, după cum rezultă dintr-un document datat 16 noiembrie 1858 de către Th. Codrescu, Petrini & Co⁵⁶. Vînzarea s-a produs în primăvara anului 1857 după cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Laurian din 9 mai 1857. Succesorii săi din nefericire, nu i-au continuat preocupările, încît i-au determinat pe Laurian să afirme cu amărăciune că „acum amîndouă librăriile sînt în starea cea mai ticăloasă, cărțile înfricoșat de scumpe, cataloage tipărite n-au”⁵⁷. Abandonînd activitatea de librar Henig se pare că n-a mai părăsit Iașul, căci aici a încetat din viață la 5 mai 1869 „la 10 oare seara în casa din str. Neculai”⁵⁸.

La 12(24) mai 1869, vice consulul Prusiei, Bartes, anunța public că, persoanele cărora le era cunva dator, răposatul supus prusian rentier Adolf Hennig să notifice pretențiile ce le aveau, în termen de 20 de zile⁵⁹.

⁴⁴ *Ibidem*, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dos. 506, f. 1.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 6—7, 11—12.

⁴⁶ „Albina românească”, XI, nr. 64, din 15 aug. 1840, p. 262.

⁴⁷ A. de Demidov, *O călătorie în Principatele române*, trad. de V. Ghibaldan, București, Ed. librăriei Alcalay & Co, p. 91.

⁴⁸ „Spicuitorul moldo-român”, apr.—iun. 1841, p. 123—124.

⁴⁹ *Catalogue des ouvrages français qui se trouvent dans le Cabinet de lecture de la Librairie d'Adolphe Hennig*, Iași, 1843; următorul catalog a fost editat în 1852; „*Catalogue des livres du cabinet de lecture A. Hennig et C-ie*, libraires a Iassi, Typographie Institut de l'Abeille, 1852, 7 f.

⁵⁰ „Dunărea”, III, 1849, p. 76.

⁵¹ „Zimbrul”, I, 1850, din 9 iulie, p. 12.

⁵² „Povătuitorul Sănătății și a economiei”, I, 1845, p. 336.

⁵³ Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2 020, dos. 16 587, f. 169.

⁵⁴ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, D.G.A.S., 1960, nr. 216, p. 209.

⁵⁵ D. Ivănescu, Virginia Isac, *Alexandru Ioan Cuza, Acte și scrisori*, Iași, Ed. Junimea, 1973, p. 148, 186, 190, 196, 286.

⁵⁶ Arh. St. Iași, Colecția Documente, p. 127, doc. 113.

⁵⁷ *George Bariț și Contemporanii săi*, București, Ed. Minerva, vol. I, 1973, p. 183.

⁵⁸ Arh. St. Iași, Col. Stare Civilă, Tr. 1819, op. II, 2 083, vol. III, 1869, f. 27 V, act. 398.

⁵⁹ „Progresul”, an. VII, nr. 37, din 20 mai 1869, p. 4.

Pe la 1840 era semnalat la Iași librarul Dumitrachi Nica la care, între altele, se oferea spre vânzare „Epistolarul...”⁶⁰ de V. Urzescu⁶⁰. Librăria sa atinse proporții impresionante pentru acea vreme, căci, la 20 august 1841, anunța că dispune, de nu mai puțin de 11 000 bucăți de cărți bisericești și istoricești. Pentru a facilita desfacerea lor a încredințat comisioane la o serie de cunoscuți din orașele mari ale Moldovei astfel: la Botoșani — Vasili Ioan Cucoti, la Roman — Mihai Mile, la Huși — Anastase Bobe, la Bîrlad — Gheorghe Cepescu, la Focșani — Hagi Ivan Hagi Corciu⁶¹. În anul 1842 și-a racolat noi colaboratori astfel: la Bacău — Constandin Călin, la Tecuci — Ghiorghe Birlădeanu, la Galați — Gheorghe Leondari — asigurându-și cumpărătorii că zilnic se asigură îmbogățirea colecțiilor sale cu „nouvele publicații”⁶². În această librărie se puteau face abonamente la publicația „Povăuitorul sănătății și a economicei”⁶³. Nu cunoaștem din ce considerente această librărie și-a încetat activitatea înainte de anul 1850⁶⁴.

Din corespondența lui Ion Eliade Rădulescu aflăm de existența prin anul 1838 a unui Nichi librarul ce-i furniza „lui V. Pogor cărțile ce apăreau în tipografia bucureșteană a lui Eliade”⁶⁵. În anul următor este menționat un Hristea librarul ce procura cărți spre vânzare de la aceeași sursă editorială⁶⁶.

În luna decembrie 1845 s-a deschis în Iași librăria lui Ghiță Căliman et Co⁶⁷, unde inițial, se găseau de vânzare toate lucrările editate în tipografia

⁶⁰ „Curierul românesc”, XI, 1840, nr. 90, p. 360.

⁶¹ „Buletin, Ioaie oficială”, IX, nr. 69, din 31 august 1841, p. 367.

⁶² „Foae sâtească a Principatului Moldovei”, IV, nr. 9, din 1 martie 1842, p. 68; nr. 10, din 8 martie 1842, p. 82; nr. 11, din 15 martie 1842, p. 88; „Albina românească”, XIII, 1842, p. 32.

⁶³ „Albina românească”, XVI, nr. 11, din 6 febr. 1844, p. 44.

⁶⁴ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2 020, dos. 16 587, f. 169.

⁶⁵ Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, Ed. G. Poetra, N. Simache, G. G. Poetra, București, Ed. Minerva, 1972, p. 34, 36—37; 42—43.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 42.

⁶⁷ Ghiță Căliman s-a născut în anul 1818 (cf. „Uricarul”, VII, p. 107). Ca fiu al lui Trifan Tiutiune (poreclit Burte Croitor) și a Ilincăi, fiica preotului Neagu din Focșani (cf. Constandin Sion, *Arhondologia Moldovei*, București, Ed. Minerva, 1973, p. 117). Rămânind orfan, pe la 1825, a fost luat ca slugă de vornicul Iordache Pruncu. Probabil grație acestuia, Ghiță era bursier, în anul 1828, la Școala vasiliană („Uricariul”, VII, iar în anul 1831 frecventa clasa de muzică vocală, condusă de Paulicek, avînd coleg, între alții, pe A. Fătu (T. T. Burada, *Calendar muzical*, III, 1877, p. 33; id., *Istoria teatrului în Moldova*, București, Ed. Minerva, 1975, p. 141). Prin 1837, atras de teatru a interpretat roluri în piesele „Hornarul Duca” și „Văduva vicleană” (*ibidem*, p. 143—144; 157; Ioan Masoff, *Teatrul românesc. Privire istorică*, București, E.P.L., vol. I, 1961, p. 543, nota 14). Impresionat de dăruirea cu care a transpus pe scenă rolul lui Barago Hornariu, postelnicul Gh. Pruncu i-a dăruit un ceas (T. T. Burada, *op. cit.*, p. 144, 157). După ce și-a însușit la Academia Mihăileană greaca și franceza, lucrînd la epitropia învățăturilor publice, cu ajutorul lui Asachi, a ajuns Secretar. Situat în grațiile acestuia a fost boerit, fiind pe rînd sluger, serdar, cămărar iar în 1847 îl găsim Comis. (G. Sion, *op. cit.*; Gh. Ungureanu, D. Ivănescu, Virginia Isac, *Documente*, ed. Minerva, București, 1973, p. 164). După evenimentele din 1848, M. Sturdza l-a înălțat spătar. A fost director Școlii de meserii (între 1 ian. 1847 — 31 dec. 1851, cf. L. Cojocaru, *Inceputurile învățămîntului tehnic și profesional în Moldova și Țara Românească*, București, ed. didactică și pedagogică, 1967, p. 65—68), Șeful poliției Iași, Secretar al Comisiei centrale de agronomie și economie rurală (cf. D. Ivănescu, Virginia Isac, *Al. I. Cuza, Acte și scrisori*, Iași, ed. Junimea, 1973, nota 1) în noiembrie 1858 fiind înlocuit din funcția de administrator al ținutului Iași, cu spătarul Alexandru Boldiman. S-a opus, gest ce i-a atras arestarea la Căzarma divizionului de lăncieri („Monitorul oficial al Moldovei”, nr. 4, din 6 nov. 1858, p. 1). În anul 1864 era prefect de Dolj. Făcînd, la 5 septembrie o fastuoasă primire lui Kogălniceanu ce-l găsea „energic, cu tact și inteligent” (C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, ed. Științifică, 1966, p. 313—314).

„Foi sâtești“. În același an, Căliman a înființat și cabinetul de lectură al librăriei, situate pe Strada Mare, în dughenele vornicului Ioan Mutu⁶⁸. Abonamentele erau de 4 ducăți anual, 2 pentru un semestru și un ducat pe termen de 3 luni⁶⁹. Ca și alți librari din această perioadă și Căliman ținea în afară de cărți și alte mărfuri, magazinul său fiind apreciat ca acel „dintii ce s-a deschis în acest feliu“, bucurându-se de vizita domnitorului Mihail Sturdza și a doamnei⁷⁰. Familia domnitoare a cumpărat mai multe obiecte, acest succes deosebit datorându-se gamei variate de produse de galanterie, coloniale și alte obiecte procurate de la Paris⁷¹. În anul 1846 Ghiță Căliman a editat partea a doua a catalogului cabinetului său de lectură⁷². Dintre lucrările recomandate publicului spre cumpărare consemnăm „Dialoguri franceso-românești pentru tinerime, precedate de un abecedar, de un vocabular și urmate de anecdote, de cateva traducții din literatura românească și de proverburile de Th. Codrescu⁷³, „Manual de Istoria Moldovei de la început pînă la întronarea preainălțatului domn Mihail Gh. Sturdza voevod“⁷⁴, „Cătilizis seau învățătura pentru hristianitate“⁷⁵.

La 5 septembrie 1848 Căliman anunța clientela că, negoțul făcându-se „cu bani în numărătoare“ solicita creditorii „a-mi trimete banii cît vor putea mai curînd“, în viitor nemailivrînd marfă pe credit⁷⁶. În anul 1850 Spătar fiind, Ghiță Căliman încă mai avea librărie și o ținea „în casa D-sale, pînă la un fel de regularisire“⁷⁷. Nu știm cînd a renunțat la activitatea de librărie.

Din anul 1847 este semnalată existența unui alt librar — Gheorghe Hristodor⁷⁸. Librăria sa era situată vis-a-vis de biserica Trei Ierarhi. Fondul său de cărți era preponderent românesc, un catalog al magazinului său de carte editat în anul 1852 indicînd următorul conținut: pedagogie — 8 titluri, citire — 12, caligrafie — 3, Gramatică — 8, Geografie — 10, Literatură — 38, Opere teatrale — 46, retorică — 3, poezie — 45, istorie — 20, matematică — 5, fizică, istorie naturală — agricultură — 12, medicină — 4, filosofie — 4, legislație — 15, lexicografie — 7, instrucțiuni morale și religioase — 57, scrieri diverse — 7, periodice — 1 (Curierul de ambe sexe, an III—VI)⁷⁹. Din anul 1851 Gheorghe Hristodor și-a luat ca asociat pe fratele său Nicolae, fiind menționați ambii ca proprietari de librărie⁸⁰. Între lucrările puse în vânzare,

În fine, la 7 iunie 1867 „Georg von Kaliman“ vizita pe Cuza aflat în exil, însoțindu-l la Lemberg (C. C. Giurescu, *Al. I. Cuza la Viena* în „Revista Arhivelor“, IX, nr. 2, 1966, p. 141). Numele de Căliman, rușinîndu-se de acela de Ghiță Burte, l-a luat de la un cumnat al mamei sale, Manolache Călimănescu „prescurtîndu-l și franțuzindu-l“ după cum spune cu acceala Sion (C. Sion, *op. cit.*, p. 118). Se pare că Sion are ceva dreptate că, la 15 iulie 1833 era registrator la Judecătoria Putnești un Manolachi Călimănescu (cf. Aurel V. Sava, *Documente putnene*, Focșani, tipogr. Cartea Putnei, 1929, vol. I, p. 94).

⁶⁸ „Foaie sâtească a Principatului Moldovei“, an. VII, nr. 51, din 23 dec. 1845, p. 388.

⁶⁹ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dos. 328, f. 52; „Mercuriul de Iași“, nr. 1, din 5 dec. 1845, p. 3.

⁷⁰ „Albina românească“, XVII, nr. 3, din 11 ian. 1845, p. 9.

⁷¹ „Mercuriul de Iași“, an. I, nr. 1, din 5 dec. 1845, p. 2—3.

⁷² „Albina românească“, XVIII, nr. 81, din 13 oct. 1846, p. 304, (erau incluse cele mai noi „uvraje a literaturii franceze“).

⁷³ *Ibidem*, nr. 26, din 31 martie 1846, p. 104.

⁷⁴ *Ibidem*, nr. 18, din 3 martie 1846, p. 72.

⁷⁵ *Ibidem*, nr. 14, din 17 februarie 1846, p. 56.

⁷⁶ *Ibidem*, an. XX, nr. 71, din 5 sept. 1848, p. 288.

⁷⁷ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, ds. 16587, f. 169.

⁷⁸ R. Rosetti, *Despre censura în Moldova, II, Censura sub Mihai Sturza, 1834—1849* în „Analele Acad. Române“ Mem. sect. ist., S. II, tom. XXIX, p. 410

⁷⁹ *Catalog național de cărți românești ce se află la Librăria d. Ghiorghe Hristodor ȘCo, vis-a-vis cu biserica Trei Ierarhi, Iași, tipografia româno-franceză*, 1852.

⁸⁰ „Foaie pentru minte“, XIV, 1851, p. 72, col. II; „Zimbrul“, II, 1851,

pentru care librării respectivei voiau să rețină atenția publicului menționăm în anul 1851 Robert „Bucătăria cea mare”⁸¹, „Evreica din Algeria”, „Jertfa lui Avram”, „Mariana” (dramă în 3 acte), vodevilul original „Săracul cinstit”⁸², „Ienicerii” (trad. Picleanu), „Coliba indiană” (de A. Pelimon), „Leone Leoni” de G. Sand, „Gheorghie sau un amor românesc”⁸³. În anul 1852 se recomandau publicului lucrările: „Moartea lui Abel”, „Aventurile celui din urmă Abense-raqui”, „Kerok corsariul”, „Poema sau noaptea venirii patimilor”⁸⁴ etc. În anul următor erau oferite lucrările: G. A. Baronzi — Nopturnele (poezii), G. Sand „Metella”, R. R. Thellasson, Orbul (trad. G. A. Baronzi), „Dealul dracului” (trad. S. Mihălescu), Al. Dumas „Fata regentului” (trad. G. Lipoianu)⁸⁵, Tasso „Ierusalimul eliberat” (trad. An. N. Piclianu), A. Lăzărescu „Oare de repaos”, „Intrigă și amor”, „Credința, speranța și caritatea” (dramă în 5 acte)⁸⁶. Este demn de reținut că în librăria lui Hristofor se putea procura textul românesc al operi „Attila” de Verdi⁸⁷. Librăria lui Hristofor a avut longevitate, căci exista și prin anii 1863—64 când oferea spre cumpărare diverse publicații⁸⁸. Mai târziu în 1869 se pare că se profilase pe comerțul cu lucrări didactice⁸⁹.

Pentru evreii ce locuiau în Iași, mulți dintre ei îndeletnicindu-se, conform vocației lor milenare cu comerțul, fiind ca atare știutori de carte, erau semnați. la 19 ianuarie 1848, mai mulți conaționali ce se ocupau cu vânzarea cărților între care: Izak Bisiliber, Strul sin Lipa, Ițic Iacobovici ce devenise librar din anul 1847, Avram Sain — librar din același an, Avram H. Tiper, tot din 1847 precum și Mendel Jacob și Simil Jacob Hers Berhovitz⁹⁰. După evenimentele din 1848—49 librăriile evreiești înregistraseră un oarecare declin căci, într-o statistică întocmită în anul 1850 se consemna, că, evreii ieșenii n-aveau „nici o dugheană expozată cu cărți” ci, fie că erau ținute pe acasă, fie că le purtau spre a le vinde eventualilor amatori. Sint totuși, menționate șase persoane care aveau îndeletniciri de librar: „Ițic Iacob, Moisi Iacob, Herber Horovitz — iar ceea ce am numi astăzi vânzători ambulanzii erau Smil, Ițic și Sabbal”⁹¹.

O librărie cu o existență se pare, efemeră a aparținut, în anul 1853, lui Pavel Donici. Un anunț din presă semnală existența în rafturile acesteia, a romanului „Frații de arme” de Genlis, partea treia, în traducerea lui Alecu Vasiliu⁹².

În anul 1857 funcționa „la poarta bisericii catolice” din Iași librăria lui D. Haritu⁹³. În anul următor librăria aceasta avea mai multe lucrări spre vânzare⁹⁴.

Tot în anul 1857 Gavril Carpovici, ce ținea o brașovenie în str. Sf. Vineri, la nr. 95 oferea cumpărătorilor, între alte mărfuri și cărți, printre care este menționat „Lexiconul româno-german” a lui G. A. Poliz cu prețul de 12 sor-coveți exemplarul⁹⁵.

Un loc distinct în peisajul librăriilor ieșene l-a ocupat citva timp librăria Codrescu⁹⁶—Petrinji ce este semnalată încă din 1855, când anunța punerea în

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*, p. 64.

⁸³ *Ibidem*, p. 236.

⁸⁴ *Gazeta de Moldavia*, XXIV, nr. 74, 1852, p. 194.

⁸⁵ *Ibidem*, XXV, 1853, p. 372.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 72.

⁸⁷ *Ibidem*, XXIV, nr. 78, p. 210.

⁸⁸ „Lumina”, nr. 10, 1863, p. 72; nr. 13—14, 1863, p. 62.

⁸⁹ „Progresul”, an VII, nr. 40, din 31 mai 1869, p. 4.

⁹⁰ R. Rosetti, *Despre cenzura în Moldova, III, Cenzura cărților evreiești în Moldova sub domeniile regulamentare în „Analele Acad. Rom.”*, Mem. Sec. ist., S. II, tom. XXIX, p. 501.

⁹¹ Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 16587, f. 169.

⁹² „Gazeta de Moldavia”, an. XXV, 1853, p. 244.

⁹³ *Ibidem*, an. XXVIII, nr. 68, din 29 aug. 1857, p. 268.

⁹⁴ *Ibidem*, an. XXIX, Supl. la nr. 4, 1858, p. 2.

⁹⁵ *Ibidem*, an. XXVIII, nr. 102, din 30 dec. 1857, p. 408.

⁹⁶ Despre viața și activitatea polyvalentă a lui Th. Codrescu, în afară de notele autobiografice din „Uricariul”, vezi și B. Lăzăreanu, *Agă Theodor Co-*

circuit a unui număr de 16 titluri⁹⁷. Deși astăzi Petrini e complet uitat, la vremea sa nu era un obscur proprietar de dugheană, ci un om cu o stare materială apreciabilă, asigurându-i reputația necesară spre a face parte, în 1865 spre exemplu, printre persoanele din județul Iași ce aveau aptitudinea de a fi jurați la Colegiul al IV-lea⁹⁸. Preluând, în anul 1857 fondul de carte de la Hennig, cei doi asociați n-au putut menține strălucirea și faima librăriei asigurate de înaintaș. Două ar fi motivele principale: mai întâi, noii librari nu aveau relațiile cu editori francezi și germani de care beneficiase Hennig apoi, vremeurile se schimbaseră intrucitva, personalitățile politico-culturale fiind angajate în bătălia pentru Unirea Principatelor și în cele din urmă „nu trebuie omis faptul că, fiind proprietarul „Buciumului român“ Codrescu intenționa să-și desfacă pe piață în primul rînd producția tipografiei sale.

Din anunțurile publicate la diferite intervale de timp rezultă că librăria aceasta nu oferea lucrări deosebite, rarissime care să suscite un interes major în rîndul cititorilor. În 1858 era pusă în circulație lucrarea lui D. Ralet, apărută la Paris „Suvenir și impresii de călătorie în România, Bulgaria și Constantinopole“⁹⁹. În 1863 în librăria Codrescu—Petrini se puteau procura diverse publicații periodice¹⁰⁰. În 1865 era recomandată lucrarea lui G. Mărzescu „Explicațiunea introducerii codicelui civil“¹⁰¹, volum ce nu putea avea o audiență prea largă, dîncolo de lumea juristilor, dovada că, în scopul defacerii volumelor avute la dispoziție s-a operat o substanțială reducere a prețului de vînzare¹⁰². Rudolf Suțu își amintea că, pentru a supraviețui, această librărie oferea îndeosebi manuale didactice¹⁰³. Într-adevăr, în 1869 cei interesați aflau prin intermediul presei că în rafturile librăriei se găsea lucrarea „Gramatica română pentru clasele primare“, ediția XIV, a lui Nicolau Gh. Măcărescu¹⁰⁴. În ultimii ani de existență această librărie a funcționat într-o boltă din strada Golia¹⁰⁵.

În anul 1860 aflăm că funcționa o „dugheană de hîrtie“ cea ce astăzi s-ar numi papetărie — ruda cea mai apropiată a librăriei — aparținînd lui Leiba Goldman și era situată vis-a-vis de casele lui Michel Daniel, lîngă Curtea administrativă¹⁰⁶.

Un nume de rezonanță în epocă, reinviat după îndelungată uitare în zilele noastre, a avut librăria Societății „Junimea“, semnalată pe la 1868. Cu tot renumele, din nefericire, această librărie n-a avut o existență îndelungată și prea prosperă, cum am fi tentați să credem. Investiția principală, pentru asigurarea fondului de carte, grație inițiativei, aparținuse lui Pogor fiul și Burghel. Localul librăriei care dispunea, ca pe timpuri librăriile respectabile, și de cabinet de lectură, era situat în colțul străzii Sf. Ilie și Golia (denumite ulterior V. Alecsandri

drescu și prințul Petriceicu-Hasdeu în „Adevărul literar și artistic“, II, 1921, nr. 57, p. 3; D. Ivănescu, *Theodor Codrescu* în „Revista Arhivelor“, IX, nr. 1, 1966, p. 213; id., *Theodor Codrescu* în „Figuri de arhiviști“, București, D.G.A.S., 1971, p. 65—83; Mircea Zăciu, *Redescoperirea Orientului, (Theodor Codrescu)* în „Vatra“, III, nr. 25, din 20 apr. 1973, p. 13—14; Ionel Maftei, *Personalități ieșene*, vol. II, Iași, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Iași, 1975, p. 85—86; C. A. Stoile, *Theodor Codrescu și legăturile lui cu Brașovul* în „Anuarul Inst. de ist. și arh. „A. D. Xenopol“, t. XV, 1978, p. 361—378. (Librăria lui Codrescu, lîngă Biserica Banu (Masoff, p. 26); În 1853, este editat *Catalogul de cărțile românesce aflătoare în librăria de lîngă biserica Banu. Iassy, 1853, 22 p.)*.

⁹⁷ „Foaie pentru minte“, an. XVIII, 1855, p. 87.

⁹⁸ „Progresul“, an. III, nr. 23, din 1 martie 1865, p. 2.

⁹⁹ „Zimbrul și vulturul“, IV, 1858, p. 56.

¹⁰⁰ „Lumina“ nr. 10, 1863, p. 72; nr. 13—14, 1863, p. 32; „Foița de istorie și literatură“, II, aprilie 1860, pagina de titlu.

¹⁰¹ „Progresul“, an. III, nr. 27, din 11 martie 1865, p. 4.

¹⁰² *Ibidem*, nr. 47, din 1 mai 1865, p. 4.

¹⁰³ Rudolf Suțu, *op. cit.*, p. 5.

¹⁰⁴ „Progresul“, an. VII, nr. 40 din 31 mai 1869, p. 4.

¹⁰⁵ Ioan Masoff, *Strădania a cinci generații. Monografia familiei Saraga*, București, Biblioteca evreiască, 1941, p. 26.

¹⁰⁶ „Foița de istorie și literatură“, an. IV, iunie, 1860, foala de titlu.

și Cuza Vodă)¹⁰⁷. Administrația librăriei, cât și desfacerea fondului de carte au fost încredințate unui polonez — Levandovski¹⁰⁸ — un fost telegrafist care, deși încerca să se achite de responsabilitățile cu care fusese investit, cu toată bunăvoința, trăda lipsa aptitudinilor indispensabile unui librar. La acest minus s-a însumat și intenția salutară, dar din nefericire ineficientă, a lui Pogor, de a oferi publicului un fond de carte elevat, dar care nu răspundea preferințelor acestuia. Neavînd priza necesară la cititori, cu toate eforturile și îngrijirea manifestate de proprietari și de Levandowski, cărțile rămăneau în mare parte nevîndute¹⁰⁹. Scipione Bădescu, într-un articol publicat în „Curierul de Iasi” își manifesta admirația față de aspectul librăriei „Junimii”, notînd cu satisfacție, că aici se găseau tablouri și portrete frumoase, cărți în ediții de lux și alte obiecte, parte din ele expuse în vitrina aspectuoasă, aranjată cu bun gust¹¹⁰. Reluînd tradiția inaugurată după 1840, în scopul atragerii cumpărătorilor și cititorilor, proprietarii au luat inițiativa de a edita, în anul 1868, un catalog cu lucrările existente în librărie și în cabinetul de lectură, ce puteau fi puse la dispoziția publicului¹¹¹. Cît privește destinul nefast al unor cărți ce blocau rafturile cu anii, în așteptarea de multe ori zadarnică a cititorilor întîrziți aceasta a fost redată în „Fotografia Junimei” 1874 de A. Naum. Într-o șarjă amicală, acesta se referea la tragedia „Rienzi” a lui Samson Bodnărescu, publicată în „Convorbiri literare” (II, 1868, nr. 12—16) și separat în volum, dar care, și după scurgerea a 6 ani bloca rafturile librăriei :

Îe din Bulver pe Rienzi, care-a fost un Scaraoțchi
Nime nu-l cetește-n lume, stă și az la Levandovski¹¹².

În afară de activitatea de librărie, trebuie consemnată și intenția de editură a Junimei, prin persoana aceluiași Levandovski care, în anul 1871 a tipărit, nu știm cu ce succes pecuniar, un „Almanah judeciaru de Iasi”¹¹³.

În succesul financiar tot mai pronunțat a determinat nu o reprofilare a librăriei „Junimea” ci soluția radicală — desființarea ei. După acest sfîrșit, în urma căruia proprietarii au înregistrat însemnate pagube, fostul librar Levandovski și-a cîștigat existența practicînd un comerț mai apropiat de vocația sa, vînzînd gaz american în ograda bisericii Talpalari¹¹⁴.

O existență îndelungată, ce a lăsat urme în memoria contemporanilor și urmașilor a avut librăria lui Dimitrie Daniel inaugurată în luna aprilie 1868. Denumită inițial „Librăria modernă” era situată pe Strada Mare în „dughenile

¹⁰⁷ Iacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea”*, București, ed. Cartea Românească, 1939, p. 73, 77; Ioan Massoff, *op. cit.*, p. 26; „Progresul”, an. VII, supl. la nr. 29, din 18 apr. 1869, p. 2.

¹⁰⁸ O scurtă incursiune onomastică relevă că, în septembrie 1848 trăia în ținutul Tutova un Neculai Levandovski, supus austriac, venit în țară prin 1826. Întîi a funcționat ca dascăl, iar ulterior ca „precepeț” la Bîrlad. (*Documente privind anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, D.G.A.S., 1960, p. 293). În septembrie 1857 negustorul ieșean Iohan Levandovski propunea, pentru iluminarea orașului Iași înlocuirea uleiului cu gaz fotogen (V. Popovici, *Exploatarea capitaliștă a petrolului în Moldova în „Studii și materiale de istorie modernă”*, vol. I, 1957, p. 271 și urm.). În anul 1859 un Levandovski, se pare de profesie telegrafist, autentifică o telegramă expediată din Piatra Neamț (*Documente privitoare la istoria economică a României, Statistică, Țara Românească și Moldova, Seria B*, vol. I, București, D.A.S., 1960, p. 136).

¹⁰⁹ Iacob Negruzzi, *op. cit.*, p. 72.

¹¹⁰ N. A. Bogdan, *Regele Carol I și a doua sa capitală*, București, Inst. de arte grafice, C. Sfetea, 1916, p. 168.

¹¹¹ *Librăria Junimea. Catalogul cabinetului de lectură franco-german*. Iași, 1868, 27 p. (BAR-I-166272).

¹¹² Dan Mănuacă, *Documente literare junimiste*, ed. Junimea, Iași, 1973, p. 114, nota 68 (vezi și textul lucrării lui A. Naum în același volum).

¹¹³ Georgeta Răduică, Nicolai Răduică, *Calendar și almanahuri românești, 1731—1918*, București, ed. Științifică și enciclopedică, 1981, p. 84.

¹¹⁴ Rudolf Suțu, *op. cit.*, p. 13.

Pirlita". Pentru atragerea și menținerea unei clientele numeroase Daniel a asigurat un bogat fond de carte din domenii diferite: drept, filosofie, metafizică și „alte științe”, precum și dicționare, romane, poezii, în limbile română, franceză și germană. Librăria avea și ceea ce se numește astăzi secție de papetărie și de fond plastic, unde se puteau procura articolele necesare pentru scris, cît și pentru pictură. Avea de asemenea atașată o litografie și o legătorie de cărți¹¹⁵. Un timp librăria Daniel a traversat o perioadă de prosperitate fiind realmente un veritabil focar de cultură. Spre o mai bună valorificare a fondului de carte, în anul 1876 Daniel a editat catalogul librăriei sale¹¹⁶. Că librăria lui Daniel nu era o modestă dugheană de cărți, o spunea mai târziu un contemporan, Eugen Heroveanu, ce cunoscuse stabilimentul respectiv, fiind situat în colțul dintre str. Golia și V. Alecsandri. E concludent entuziasmul acestuia față de tezaurul spiritual ce-l conținea librăria Daniel: „bună librărie; mare. Cu ce plăcere intram în ea, curios și lacom”¹¹⁷. Cînd au început să apară dificultățile, în scopul redresării financiare, Daniel a inițiat și Editură, tipărint în anul 1885; „Calendar trebuincios”, iar în anul 1888 „Calendarul zimbrului” imprimat la „Buciumul român” al lui Codrescu¹¹⁸. Daniel și-a înregistrat librăria la Camera de comerț ieșeană, la 7 august 1884 și o avea pe atunci instalată într-un imobil pe strada Băncei¹¹⁹. Cînd Rudolf Suțu a cunoscut librăria bătrînelui Daniil, se afla la „întretăierea str. Mîrzescu (fosta Primărie) cu Ștefan cel Mare. Vremurile de glorie ale librăriei erau apuse, afacerile mergeau slab, încît Daniel a fost nevoit să-și restrîngă comerțul cu carte într-o prăvălioară. În cele din urmă, librăria a fost lichidată, fostul librar timp de decenii îmbrățișînd cariera de misit¹²⁰. Faptul acesta s-a consumat în luna august 1895. Avîndu-și librăria în str. Golia nr. 6, Daniel a obținut desfacerea totală, pe 6 luni, de la Camera de comerț. La acea dată fondul de marfă, incomparabil cu acel de la inaugurarea librăriei, era compus din diferite cărți didactice, material pentru desen, tablouri, hărți geografice¹²¹.

O librărie modestă, care n-a reușit să treacă pragul anonimatului și despre care nu se știu prea multe lucruri, a aparținut lui O. Hildebrand, fiind semnalată în viața spirituală ieșeană încă din anul 1868¹²². A reușit să supraviețuiască însă mulți ani în anonimatul cu care se acomodase, fiind înregistrată la data de 15 octombrie 1884, cînd era situată pe strada Băncei¹²³.

În anul 1868 administrația revistei „Jurnal pentru toți” a decis inaugurarea unei „Librării naționale”, situată în str. Sf. Teodor nr. 2, urmînd ca, după soluționarea unor chestiuni de factură organizatorică, de la data de 26 octombrie al aceluiași an, să fie mutată în str. Lăpușneanu, în casele lui Neculai Drosu¹²⁴. Titulatura, atocuprinzătoare era însă în evidentă contradicție cu fondul de carte ce putea fi pus la dispoziția cumpărătorilor. Dovadă, către sfîrșitul anului 1868, cînd măsurile organizatorice intraseră în faza finală, amatorii de cărți noi ce păseau pragul librăriei naționale aveau de ales între mai multe calendare, hărți și o lucrare de istorie¹²⁵. Această modestă marfă nu reflecta însă nici

¹¹⁵ „Progresul”, an. VI, nr. 34, din 1 mai 1868, p. 4; nr. 35, din 4 mai 1868, p. 4.

¹¹⁶ *Catalogul general al Librăriei Dimitrie Daniel, Strada Mare în Iași, Iași, 1876, 80 p.* (BAR—Cota I—104195).

¹¹⁷ Eugen Heroveanu, *Orașul amintirilor*, București, Adevărul, f.a.; p. 71.

¹¹⁸ Georgeta Răduică, Nicolai Răduică, *op. cit.*, p. 573, 585.

¹¹⁹ Arh. St. Iași, Fond Camera de Comerț și industrie Iași, dosar 9, f. 22 V-223.

¹²⁰ Rudolf Suțu, *op. cit.*, p. 6.

¹²¹ Buletinul Camerei de Comerț și industrie Iași, an. V, nr. 11, din 1 sept. 1895, p. 4.

¹²² „Jurnal pentru toți”, an. I, nr. 1, din 1 (13) ian. 1868, p. 1.

¹²³ Arh. St. Iași, Fond Camera de Comerț și industrie Iași, dosar 9, f. 216 V-217.

¹²⁴ „Jurnal pentru toți”, an. I, nr. 15, din 1 (13) sept. 1868, p. 240.

¹²⁵ *Ibidem*, nr. 19, din 30 nov. (11 dec.) 1868, p. 304. Iată ce li se oferea cumpărătorilor: Calendar literar și paschal pe 1869; Calendar american; Calendar pentru toți; Calendar pe 1869; Harta țărilor române; Harta Daciei mo-

pe departe, producția națională de carte a anului 1868. În anul 1869 s-a materializat, cu întârziere proiectul anunțat, de mutare a librăriei pe strada Lăpușneanu. Cu același prilej s-a stabilit și proprietarul stabilimentului în persoana Profirei Popovici¹²⁶.

O librărie — anticariat care a contribuit în mare măsură la îmbogățirea colecției de documente ale Bibliotecii Academiei Române, achiziționarea și valorificarea cărții rare a fost a lui Israel Kuppermann. Prin anul 1864 practica așa numitul comerț stradal având un dulap cu cărți în locul unde s-a amplasat ulterior statuia lui Miron Costin. Afacerile prosperind, s-a mutat în str. Ștefan cel Mare, ulterior în casele Neuschotz, iar apoi și-a stabilit local propriu. Spirit întreprinzător, a adăugat anticariatului său și un cabinet de lectură, loc unde se spune că venea deseori Iorga și citea în anii petrecuți la Iași. Renumele dulapurilor sale cu rarități bibliofile au fost cercetate de intelectuali de vază ai epocii: M. Kogălniceanu, Sturza Micleşti, Sturza Scheianu. Între lucrările de valoare adunate de Kuppermann, multe documente au fost cumpărate de Academia Română, iar alte rarități de către particulari. Astfel, Sturza Micleşti a cumpărat de la Kuppermann două psaltiri, oferind drept contra valoare 17 pluguri, ce costau la acea vreme mai multe mii de lei¹²⁷. Kuppermann a avut și preocupări de editor, între altele tipărind o gramatică românească a lui Al. Philippide la care autorul lucra în mai 1897¹²⁸ și care a văzut lumina tiparului în octombrie același an, lucrare ce nu era o „mină de aur” după cum a crezut Kuppermann¹²⁹. Firma lui Kuppermann, înregistrată la Camera de comerț în anul 1886 a avut o longevitate deosebită — pînă la 30 septembrie 1931, cînd a fost radiată prin extractul Tribunalului Iași, Secția III-a, cu nr. 23162/1931, dosar 10/1931¹³⁰.

Prin anul 1869 a apărut librăria lui Nicolai Ion¹³¹. Era situată pe strada Ștefan cel Mare — ce putea fi socotită cartierul general al librăriilor ieșene — și dispunea, în afară de cărți și de brasovenie¹³². Dispăruse însă înainte de anul 1884, cînd nu figurează printre firmele ieșene.

O existență remarcabilă „cu largi implicații pe plan cultural a avut librăria „Frații Șaraga” — pe nedrept uitată astăzi — ce a fost inaugurată de frații Samuel și Elias Șaraga prin anul 1877 și situată în strada Golia nr. 50, avînd secție de anticariat filatelie și numismatică. Din anul 1887 a aderat la acțiunile librăriei și cel de-al treilea frate — Aizic. Considerăm că o valoare deosebită a avut inițiativa fraților Șaraga de a achiziționa documente vechi — salvîndu-le prin aceasta de la deteriorare, chiar dacă, presupunem, le estimau uneori la sume modeste. Aceste documente au fost apoi oferite în mod gratuit spre publicare, vîndute sau donate, Academiei Române. Asigurînd tezaurizarea acestor valori neprețuite, frații Șaraga au făcut un neprețuit serviciu istoriei patriei¹³³.

În scopul popularizării și desfacerii lucrărilor de care dispuneau, frații Șaraga au editat mai multe cataloage astfel: „Catalog general: autori români, cărți populare și romansuri românesce, cărți franceze, muzică”, „Catalog de cărți de școală pe anul 1888”, „Catalog de cărți didactice pe anul școlar 1891—1892”, „Catalogul cărților rare și curioase privitoare la istoria Moldovei, a Valahiei și Transilvaniei, precum și al cărților clasice, numismatice, religioase în

derne; Harta Daciei Antice; În plus la începutul anului 1869 se mai dispunea de lucrările: „Armata română”, „Anuarul României, pe 1869” de I. Fălcolanu și „Studii asupra dreptului” (*ibidem*, nr. 20, din 20 ian. (2 feb.) 1869, p. 320.

¹²⁶ *Ibidem*, nr. 24, din 7(19) iunie 1869, p. 382.

¹²⁷ Rudolf Suțu, *op. cit.*, p. 10—11.

¹²⁸ Titu Măiorescu și prima generație de mătoreșcieni. *Correspondență*. Text stabilit de Filofteia Mihai și Rodica Bichiș, București, ed. Minerva, 1978, p. 345.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 348.

¹³⁰ Arh. St. Iași, fond Camera de Comerț și industrie Iași, dosar 9, f. 368 v—

369
¹³¹ „Progresul”, an. VII, nr. 40, din 31 mai 1869, p. 4.

¹³² Rudolf Suțu, *op. cit.*, p. 13.

¹³³ Vezi în acest sens numeroasele mențiuni despre cumpărarea sau donarea unor documente în „Creșterea colecțiilor Academiei Române”.

1892"¹³⁴, „Catalogul librăriei Frații Șaraga, Iași, str. Ștefan cel Mare 28, Iași, 1897"¹³⁵ înregistrată ca firmă la Casa de comerț ieșeană în octombrie 1884¹³⁶ Librăria Șaraga a avut și tipografie — stabilimentul grafic Miron Costin, cumpărând tipografia respectivă de la Corneliu Codrescu, fiul lui Theodor Codrescu¹³⁷. Ca editori, frații Șaraga au imprimat mai multe lucrări între care Poezii de Eminescu; Istoria Românilor în Dacia Traiană de Xenopol, etc. Frații Șaraga au avut meritul de a fi fost inițiatorii realizării primelor chioșcuri de ziare din municipiul nostru, pe care, ulterior le-au donat, cu generozitate primăriei¹³⁸. Activitatea rodnică, de decenii, a fraților Șaraga n-a cunoscut însă numai succese ci și declinul, în forma sa cea mai drastică. În anul 1900 firma Frații Șaraga a fost declarată falimentară prin sentința Tribunalului Iași cu adresa nr. 3708 din 14 februarie 1900¹³⁹. Au urmat unele procese intentate de autorii firmei falimentare, procese care au fost pierdute de frații Șaraga¹⁴⁰. Intreprinzători, frații Șaraga n-au abandonat însă comerțul cu cartea, reușind să se redreseze financiar, încît librăria ce le-a purtat numele și-a continuat existența pînă la 1 aprilie 1932, cînd ultimul Șaraga a lichidat volumul de marfă existent, mutîndu-se la București¹⁴¹.

Pe lângă librăriile mari au existat însă, în perioada asupra căreia am făcut investigațiile și o multitudine de librării mărunte, unele cu existență efemeră dar care, cu toată modestia au reușit să influențeze pozitiv asupra procesului de învățămînt — livrînd materialul didactic și rechizitele necesare cît și la ridicarea (lărgirea) orizontului cultural, în funcție de fondul de carte disponibil. Iată doar cîteva temeieri care ne îndeamnă să zăbovim asupra lor, în limita puținelor informații rămase despre ele.

O veche librărie a aparținut lui Petru Cristea Popovici, fiind situată pe strada Ștefan cel Mare, la numărul 117. Pe lângă fondul de carte, dispunea și de articole de papetărie. A fost înregistrată la Camera de comerț ieșeană la data de 25 septembrie 1884. A reușit să supraviețuiască pînă în anul 1897, dată cînd, la 6 martie a fost radiată ca urmare a extractului tribunalului ieșean, nr. 4570¹⁴². În afară de locul menționat, anterior se pare că un timp a funcționat în Podu Vechi, iar ulterior în ograda Primăriei¹⁴³.

O altă librărie a avut Ștefan Iacob Cerchez, înregistrată la Camera de comerț ieșeană la 26 noiembrie 1884. Era situată pe Strada Mare. A dispărut fiind cumpărată de către frații Șaraga¹⁴⁴. Rudolf Suțu își amintea că a aparținut fraților Cerchez, dintre care unul era și profesor la Liceul Național, în perioada 1880—1887¹⁴⁵.

Merită consemnată și librăria lui Neculai Cosma, un ardelean vesel și binevoitor stabilit în Iași, librărie aflată pe strada Lăpușneanu. Oferea cumpărătorilor articole de papetărie și muzică. Cosma și-a înregistrat firma la Camera de comerț ieșeană la 12 februarie 1885¹⁴⁶. Nu știm ce considerente l-au determinat să lichideze fondul de marfă și să se mute la Ploiești¹⁴⁷.

¹³⁴ Ioan Massoff, *op. cit.*, p. 27.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 55 (Aceasta și la BAR — II — 178 741).

¹³⁶ Arh. St. Iași, fond Camera de Comerț și industrie Iași, dosar 9, f. 489 v—490.

¹³⁷ Eugen Heroveanu, *op. cit.*, p. 71.

¹³⁸ Rudolf Suțu, *op. cit.*, p. 8.

¹³⁹ Arh. St. Iași, fond Camera de Comerț și industrie Iași, dosar 9, f. 490.

¹⁴⁰ „Gazeta tribunalelor”, an. I, nr. 7—8, 1901, p. 139 și urm.

¹⁴¹ Ioan Massoff, *op. cit.*, p. 81. Numeroase detalii privind activitatea fraților Șaraga, cît și a înaintașilor acestora sînt prezentate cu generozitate pe tot cuprinsul acestei lucrări, ce-a fost redactată, bănuim, pe baza multor surse informaționale puse la dispoziția autorului de către membrii familiei.

¹⁴² Arh. St. Iași, fond Camera de Comerț și industrie Iași, dosar 9, f. 171 v—172.

¹⁴³ Rudolf Suțu, *op. cit.*, p. 15.

¹⁴⁴ Arh. St. Iași, *fond cit.*, f. 264 v—265.

¹⁴⁵ Rudolf Suțu, *op. cit.*, p. 15.

¹⁴⁶ Arh. St. Iași, *fond cit.*, p. 301 v—302.

¹⁴⁷ Rudolf Suțu, *op. cit.*, p. 12.

La 17 decembrie 1884 a fost înregistrată librăria ce aparținea lui Theodor Costin, ce era situată pe strada Băncei. Ulterior însă proprietarul a renunțat la îndeletnicirea de librar, lichidându-și marfa existentă ¹⁴⁸.

Pe Strada Mare avea librărie și papetărie Avram Berman Reischer, înregistrând-o la data de 3 decembrie 1884. Îndeletnicirea de librar nu era unică pentru că avea și o tipografie și legătorie de cărți ¹⁴⁹.

În Strada de Jos se afla firma unui Leon Clainer pe care acesta a înregistrat-o la data de 22 septembrie 1884. Era numai papetărie, deoarece oferea „hîrtii felurite” ¹⁵⁰.

O papetărie și tipografie a avut M. Gotlieb în Strada Mare, la numărul 38, înregistrându-le în luna aprilie 1888. Se pare că și-a extins activitatea, căci ulterior s-a mutat la numărul 40 din aceeași stradă ¹⁵¹.

La data de 17 septembrie 1884 și-a înregistrat firma la Camera de Comerț Herș Grumberg din Strada de Sus. În prăvălia sa se găseau expuse: piele, cărți și alte articole ¹⁵². O librărie mai deosebită a avut un anume Broch, în sensul că amatorii puteau procura de la acesta lucrări scrise în limba germană ¹⁵³. Tot în actuala stradă Cuza Vodă a avut o tutungerie situată vis-a-vis de banca Dacia, Zahau Creangă ce vindea, pe lângă produse de tutun și operele fratelui său, Ion Creangă, abecedare, lucrări de aritmetică, geografie etc. ¹⁵⁴.

O librărie în măsură să ofere surprize vizitatorului se găsea pe strada Lăpușneanu și aparținea unui oarecare Haifler. Acesta oferea, în afară de unele manuale școlare diferite cărți și reviste în limba germană. Spre a-și atrage clientela din lumea școlară a lansat reclama că, la librăria sa, cărțile sînt legate gratuit. Proprietarul își îndeplinea reclama legînd într-adevăr gratuit cărțile ce le vindea, cu sfoară ¹⁵⁵. Un anume Katz a avut librărie și papetărie în fața Halei, pe strada Sf. Vineri ¹⁵⁶, iar pe strada Ștefan cel Mare, în luna mai 1887 a fost inaugurată librăria lui Emanoil Haiman ¹⁵⁷.

În luna septembrie 1889 a fost înregistrată firma Iosef Hirsch et Co, de pe strada Lăpușneanu, ce dispunea de articole de muzică și papetărie. A funcționat pînă în anul 1915, cînd a fost radiată de extractul 3802 al tribunalului ieșean ¹⁵⁸.

La 22 decembrie 1890 a fost înregistrată librăria, papetăria și tipografia ce aparținea lui Iosef Mattes, situată pe strada Primăriei, la nr. 21 ¹⁵⁹.

Pînă în anul 1895 au avut o librărie în str. Ștefan cel Mare, peste drum de Mitropolie, ca asociați Teodor Maximovici și Dimitrie Alexa. Librăria lor era profilată îndeosebi pe manuale școlare, material didactic. Ulterior însă s-au despărțit, Maximovici ținînd librărie în Casele Motaș, iar Alexa în Ștefan cel Mare, lângă palatul Roznovanu. Au renunțat însă la activitatea de librari ¹⁶⁰, cărțile ce le mai aveau disponibile fiind preluate de librăria Socec ¹⁶¹.

¹⁴⁸ Arh. St. Iași, *fond. cit.*, f. 286 v—287.

¹⁴⁹ *Ibidem*, f. 276 v—277.

¹⁵⁰ *Ibidem*, f. 163 v—164.

¹⁵¹ *Ibidem*, f. 402 v—403.

¹⁵² *Ibidem*, f. 134 v—144.

¹⁵³ Rudolf Suțu, *op. cit.*, p. 13.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 12. Zahai Creangă s-a născut, după unele surse informaționale în august 1839, după altele la 3 decembrie 1843. Din 1872 a devenit debitant, îndeletnicire ce-o avea și-n anul 1902. S-a stins din viață la 22 ianuarie 1919 (S.v.) (cf. G. Călinescu, *Ion Creangă*, București, Editura pentru literatură, 1966, p. 26—29).

¹⁵⁵ Rudolf Suțu, *op. cit.*, p. 14—15, Ioan Massoff, *op. cit.*, p. 26.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 15.

¹⁵⁷ Arh. St. Iași, *fond. cit.*, f. 302 v—303.

¹⁵⁸ *Ibidem*, f. 427 v—428.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 480 v—481.

¹⁶⁰ Rudolf Suțu, *op. cit.*, p. 10; Eugen Heroveanu, *op. cit.*, p. 71.

¹⁶¹ Ioan Massoff, *op. cit.*, p. 26.

DES LIBRAIRES ET DES LIBRAIRIES DE IASSY D'AUTREFOIS
(LE XIX-ÈME SIÈCLE)

Résumé

En valorisant un ample matériel d'information (édité et aussi inédit des archives), l'auteur présente brièvement l'apparition et l'évolution des librairies de Iassy pendant 1830—1900. L'extension des librairies a été déterminée par l'accroissement de la nécessité des livres dû à la fondation de l'Académie (Academia Mihăileană) 1835, de l'Université 1860 et du développement du réseau d'enseignement primaire et secondaire. Le lecteur est ainsi renseigné sur l'évolution des librairies renommées, du Suisse Bell, du Prussien Hennig, de Th. Codrescu, de la Société Junimea etc.

On dévoile par conséquent de nouvelles coordonnées de la vie culturelle de Iassy moins étudiées.